

Verlag van de IPSV kennisgroep 'Culturele bedrijfsverzamelingen'

11 juni 2007, Venlo

Creatief ondernemerschap

Creatief ondernemerschap, soms zelfs creatieve industrie genoemd, kan een positieve impuls geven aan het economische, sociale klimaat in bestaande wijken en daarmee een uitstraling hebben naar de fysieke leefomgeving. Onder meer in Venlo en Tilburg timmeren gemeenten, veelal in samenwerking met ondersteunde organisaties en samenwerkingsverbanden van creatievellingen, aan de weg. Een van de opties is om bedrijfsverzamelgebouwen of andere panden aan te bieden. Een blauwdruk of draaiboek bestaat niet, het is zoeken naar oplossingen die in de lokale context en traditie passen.

De zon schijnt in Venlo, juni 2007 in de Q4-wijk, zo genoemd naar het vierde (en meest noordelijke) kwadrant van de oude binnenstad. Tot voor enkele jaren maakten maar liefst zestig illegale coffeeshops en wietplantages de wijk tot een broeinest van criminaliteit en verloedering. Vandaag de dag siert het logo van Q4 menig pand. Daar werken en wonen creatieve ondernemers. Er zijn diverse galleries, ontwerpstudio's, een grafisch atelier, ict-achtige bedrijfjes, modeontwerpers, een juwelier. In de zogeheten buurtsuper worden producten van kunstenaars verkocht.

"De creatieve industrie heeft in zeer korte tijd het broeinest veranderd in een broedplaats", zegt Hélène Schlooz, projectmanager van Q4 voor de gemeente Venlo. De illegale coffeeshops zijn gesloten en de twee gedoogde shops zijn verplaatst naar een oud chauffeurscafe aan de grens. Het drugstoerisme uit Duitsland en de overlast in de wijk zijn zichtbaar afgenomen. De creatieve ondernemers hebben warempel voor een Montmartre-achtige sfeer in de wijk gezorgd in plaats van het voorspelbare depressieve beeld van dichtgetimmerde panden zoals we dat kennen in veel grote en middelgrote steden.

De snelle omwenteling van het imago in de Venlose Q4-wijk is een goede aanleiding voor het InnovatieProgramma Stedelijke Vernieuwing (IPSV) om in de Noord-Limburgse stad een kennisgroep te organiseren over 'culturele bedrijfsverzamelingen'. De gemeente Venlo speelt immers een actieve rol in kentering van de verloederingstendens door de drugspanden te ontruimen en op te kopen. Want wat moesten ze doen met al dat vastgoed? "In afwachting van de algehele herstructurering van de Q4-wijk in 2012, waarbij vele panden zullen worden gesloopt, geven we het onroerend goed tegen lage huren tijdelijk aan creatieve ondernemers, om er te werken en eventueel ook te wonen. De eerste de beste

kunstenares zorgde al binnen enkele maanden voor zoveel positieve energie door onder meer buurtdiscussies tijdens een maaltijd te organiseren (motto: 'discussiëren over de buurt voor 5 euro, eten gratis'), dat we meer panden hebben verhuurd", zegt Schlooz.

Venlo richt zich in eerste instantie niet op uitvoerend kunstenaars als schilders, beeldhouwers en houtbewerkers, maar op ontwerpers, galleries en creatieven die geen stof, lawaai en verfspatten produceren. De stemming is intussen zo goed dat de gemeente ook na de herstructurering de nieuwe ondernemers een plek wil geven in de wijk. En daar kan de schoen gaan wringen.

"Op dit moment zitten de ondernemers voor niks of tegen een hele lage huur op basis van tijdelijke contracten in de panden, maar straks moet het nieuwe onroerend goed tegen marktconforme prijzen worden verhuurd", zo formuleert Schlooz het dilemma namens de gemeente Venlo. Onder meer een monumentaal pand, de St. Jacobskapel komt mogelijk met 1000 vierkante meter als vervangend bedrijfsverzamelgebouw voor de straks te slopen pandjes.

Textiel in Tilburg

In veel meer gemeenten spelen deze ontwikkelingen, niet zelden in de voorhoede van een aanstaande herstructurering. Vooral sinds het boek "The rise of the creative class" van Richard Florida

Foto voorblad: Q4: In de buurtsuper is kunst uit de buurt te koop

Foto boven: Q4: In de St. Jacobskapel wordt 1000 m2 bedrijfsverzamelgebouw in de nieuwe wijk gerealiseerd

Foto onder: Willekeurige gevel in Q4

omarmde menige gemeente de gedachte om wijken aantrekkelijker te maken door de flexibele subcultuur van kunstenaars, maar ook modeontwerpers, reclamemakers, uitgeverijen, architectenbureaus, tektschrijvers, audiovisuele bedrijven binnen te halen. Vaak gebeurt dat in eerste aanleg door broedplaatsen, bijvoorbeeld in bedrijfsverzamelgebouwen te creëren.

Ook in Tilburg zag Ton Wagemakers, directeur van het Nederlands Textielmuseum, een verloederd stuk van de wijk Oud-Noord de voorbijgaande jaren langzaam uit het slop komen. Dat is voor een belangrijk deel te danken aan de ambities van het enige Nederlandse museum dat louter textiel exposeert in de aloude textielstad Tilburg. Het museum, dat per 1 januari 2007 van de gemeente verzelfstandigd is, heeft een veel ambitieuzer takenpakket dan een 'standaard' museum. Het Textielmuseum wil een maatschappelijke functie invullen op het gebied van educatie, werkgelegenheid en cultureel-maatschappelijke activiteiten voor de wijk en stad. Dit is in prestatie-eisen met de gemeente vastgelegd. "We hebben als onderdeel van het museum een textiellaboratorium waar intussen vrijwel elke ontwerper die iets voorstelt in Nederland zijn eerste prototypes maakt", vertelt Wagemakers. "We hebben daarnaast een deel van een in onbruik geraakte fabriek ingericht als atelier voor startende ondernemers."

Mede door deze aanzuigende werking zijn er in de directe omgeving in de wijk tal van werkplaatsen en goedkope ateliers ontstaan. Niet in de laatste plaats doordat de machines in het museum daadwerkelijk draaien.

"Wij produceren van alles", zegt Wagemakers, "en we verkopen het ook voor een belangrijk deel in onze eigen museumwinkel. Dit profitcentre overstijgt in geld verreweg de entreegelden voor het museum", aldus Wagemakers. Dit 'museum in bedrijf' maakt soms specifieke Tilburgse aangelegenheden, zoals wollen sjaals voor voetbalclub Willem-II. Andere keren betreft het een specialistische project in een lage oplage, zoals tweehonderd tafellakens of theedoeken. Het is uiterst profijtelijk. Elk jaar kan Wagemakers iemand extra aannemen.

Wagemakers stelt hoge eisen aan de deelnemende textielateliers. "Ze moeten iets bedenken, iets produceren, iets laten zien en ze moeten het ook verkopen", aldus Wagemakers die niet van een textielbroedplaats spreekt. Hij vraagt een min of meer marktconforme huur. "Als ze dat de eerste twee jaar niet kunnen betalen, dan ben ik wel bereid een product van hen af te nemen of ze een opdracht te gunnen waarvoor ik dan niet betaal."

Caballerofabriek en Laakkwartierhallen in Den Haag

Ook de gemeente Den Haag wil naast de bestaande bedrijfsverzamelgebouwen (zoals de Grote Pyr) een aantal nieuwe locaties, speciaal voor de creatieve dienstverlening inrichten. "We denken aan een stuk of 40 bedrijven in de voormalige Caballerofabriek", zegt Iljan Hardevelt van de dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Den Haag. Net als in Venlo richt de gemeente zich hier niet op primair producerende kunstenaars, maar op de creatieve diensten. "Er is ruimte voor 80 bedrijven. Er zijn ook centrale vergader-ruimtes en een huismeester die voor toiletschoonmaakroosters zorgt en de gang van zaken regelt", aldus Hardevelt. In twee flinke hallen in Laakkwartier-West is de gemeente nog minder ver. "We willen de hallen heel basic en low budget renoveren, maar we zoeken nog een gepassioneerde uitbater die zich bedrijfsmatig achter het plan stelt en de verhuur voor kleinschalige evenementen op gebied van dans, toneel en wellicht popmuziek op zich neemt."

Discussie

Professionalisering

De discussie spitst zich toe op een paar thema's. Allereerst is er het dilemma dat door Venlo wordt aangesneden. Prima, die kunstbroedplaatsen als buffer tegen de drugsoverlast, maar na de herstructurering is het menens en moeten de exploitatie keihard tot de laatste euro worden dichtgetimmerd. Venlo kan hier zijn licht opsteken bij het textielmuseum in Tilburg. Het museum eist als exploitant van de textielateliers harde garanties en dito euro's voor participatie. "We betalen wel eens wat, bijvoorbeeld door de meeste veelbelovende plannen te ondersteunen met een gratis deelname aan een Masterclass", vertelt directeur Ton Wagemakers. "Dat biedt de textielontwerpers een podium om boven de middelmaat uit te groeien." Tilburg heeft een samenwerkingsverband met vijf of zes bedrijven in Brabant waar soms de daadwerkelijke productie van die paar duizend tafelkleden of Willem-II sjaals worden uitgevoerd wanneer de machines in Tilburg overbelast zijn. Dat neemt niet weg dat Venlo stilaan al is aangevangen met een professionaliseringslag. Centrale spil daarin is niet de gemeente maar de op ideële leest geschoeide organisatie Koekoek BV die de Venlose kunstbranche helpt in trainingen om te professionaliseren. "Het opstellen van een businessplan, boekhouding, marketing", zo somt Marcel Tabbers van Koekoek op. "We richten ons in eerste in-

stantie op de creatieve zakelijke dienstverlening, maar later komen misschien ook de uitvoerende kunstenaars aan bod." Opmerkelijk is dat ook de Kamer van Koophandel betrokken is bij de professionaliseringslag. Zelfs de LIOF (De Limburgse investeringsmaatschappij) komt over de brug. "Ze gaan wellicht 10 tot 20 duizend euro starterskapitaal lenen tegen lage rente", aldus Tabbers en zijn collega Joost Bakkers. In vorm van Qream-team, een soort label voor een beperkte pool van geslaagde beginners, kunnen dan opdrachten van meer ervaren, druk bezette creatieve geesten of bedrijven als meubelbedrijf Leolux in Venlo en omgeving worden overgenomen. "We moeten er wel voor waken dat in deze starterspool niet 3 fotografen, 3 designers en 3 tekstschrijvers zitten, want dan concurreren ze teveel met elkaar", aldus Koekoek.

Top-down versus bottom-up, organische groei

Omgekeerd is de mal voor de startende Tilburgse textielonderne- mers wel erg strak. "De bakvorm in Tilburg is van bovenaf opge- legd, terwijl naar mijn idee in Venlo ruimte is om een brood naar keuze te bakken", oordeelt Huub Bongers, die in Amsterdam veel ervaring heeft opgedaan met de creatieve industrie in broedplaat- sen. "In Venlo lijkt mij meer ruimte voor organische groei", zegt Bongers. Dat betekent volgens hem niet dat er geen eisen moeten worden gesteld aan de deelnemers. In broedplaatsen is het belang- rijk dat je met elkaar overweg kunt, dat je elkaar ligt. "Je moet met elkaar kunnen lachen en je moet samen een biertje kunnen drin- ken." "Om klaplopers te vermijden, vraag ik ze altijd 'wat kom jij brengen, wat ga jij toevoegen aan dit gebouw?'. Ze moeten niet de gevel willen schilderen zonder ook maar enig benul te hebben van kleuren en welstandseisen." Ook stelt hij: "Je moet geld verdienen in een gebouw, niet áán een gebouw". Ton Wagemakers repliceert: "Ik ben wel verantwoordelijk en moet maandelijks de huur naar de gemeente overmaken." Later beaamt hij dat hij wellicht door de teugels wat te laten vieren, meer ruimte creëert voor onvermoede initiatieven. "Het idee van bijvoorbeeld Den Haag om een low budget renovatie uit te voeren, en dan na bijvoorbeeld twee jaar eens verder te kijken spreekt mij wel aan."

Flexibele huren

Alle deelnemers aan de discussie zijn het er over eens dat lage hu- ren gekoppeld aan te leveren diensten een vorm kan zijn waarmee (in de begintijd) een starter over de drempel kan worden geholpen. In Amsterdam betalen succesvolle bedrijven zoals het restaurant of de kantine van een bedrijfsverzamelgebouw per definitie meer huur. Wanneer, zoals in Venlo, op een gegeven moment de her-

Foto: De werkruimte van Koekoek BV in Q4, Venlo

structurering begint, moet een zekere massa de kritische grens van marktconforme huur kunnen betalen. Er is niets op tegen dat mensen die dat niet kunnen (of willen) in een andere herstructureringswijk gaan pionieren. Tilburg kent momenteel geen diversiteit in de huurprijs, maar deze optie gaat nu worden onderzocht.

De gemeente als hoeder voor de langere termijn

Laverend tussen idealisme en commercie, tussen starten in broedplaatsen en met keiharde euro's de exploitatie sluitend krijgen, kan de gemeente een grote rol spelen, denken de deelnemers. "De gemeente kan sturen door bijvoorbeeld afgeschreven panden in te zetten als bedrijfsverzamelgebouw, en niet precies het einddoel en bestemming ervan vast te leggen, maar de weg ernaar toe en het proces centraal te stellen. In Amsterdam gebeurt dit nog slechts mondjesmaat", vertelt Huub Bongers. Als positief voorbeeld noemt hij het oude Volkskrantgebouw waar in samenwerking met een woningcorporatie 35 mensen gezamenlijk gedurende vijf jaar een etage kunnen huren om er een creatief bedrijf te starten. "Gemeente en corporaties kunnen genoeg nemen met een lager rendement dan in de vastgoedmarkt gebruikelijk is." 'Volkspand' zo is het oude krantengebouw gedoopt.

Het (eerder geformuleerde) dilemma is wel dat naarmate de creatieve industrie meer bijdraagt aan de positieve ontwikkeling in de wijk de prijzen stijgen en de nieuwe starters niet aan de bak kunnen komen. In Tilburg zie je al minder ateliers in lege panden in de buurt van het museum. "De gemeente zou eigenlijk de verantwoordelijkheid moeten nemen om voor tien jaar toch pioniers toe te staan", zegt museumdirecteur Wagemakers. "Zolang ze dit niet doen, kunnen wij met eigen geld in een oud fabriekspand vier of zeven ateliers low-budget inrichten, en van de huurders weinig geld vragen, maar wel eisen dat zij hun plek zelf verder inrichten."

In Venlo is de gemeente wel betrokken, en hoopt in de herstructurering van de Q4-wijk nieuwbouw functieneutraal in te richten. "Dat wil zeggen de plint van winkelstrips zo te maken dat er ook kan worden gewoond, of ateliers kunnen worden gevestigd", zegt Hélène Schlooz. Ook wil de gemeente Venlo graag via de St. Jacobskapel minstens 1000 vierkante meter bedrijfsverzamelgebouw in de nieuwe wijk realiseren.

Den Haag wil zich best tien jaar achter de hallen in Laakhaven-West scharen. "We ontberen nog een ondernemer die bedrijfsmatig achter een exploitatie gaat staan", aldus Iljan Hardevelt.

Europese opties

Ten slotte wordt gewezen op samenwerking met andere gemeenten. Het textielmuseum in Tilburg doet dit al met een zestal Brabantse gemeenten, maar kijkt nadrukkelijk ook over de grens met België. "Er liggen diverse kansen om hierbij ook de subsidiepoten van de EU aan te spreken", weet directeur Ton Wagemakers. Hij doelt op het EFRO-programma. Dit jaar organiseert het textielmuseum een textielconferentie met acht Europese steden. "Het doel is om met vier daarvan een partnerschap te vormen voor Europese ateliers", aldus Wagemakers.

En ook in Venlo ligt een fraai achterland braak in de vorm van het Ruhrgebied in Duitsland. Hélène Schlooz: "Waar vroeger de Duitse mensen kwamen voor benzine en koffie, kunnen we ze nu misschien iets bieden op gebied van kunst en creatieve industrie."

Samenvatting

Creatief ondernemerschap, soms zelfs creatieve industrie genoemd, kan een positieve impuls geven aan het economische, sociale klimaat in bestaande wijken en daarmee een uitstraling hebben naar de fysieke leefomgeving. Onder meer in Venlo en Tilburg timmeren gemeenten, veelal in samenwerking met ondersteunde organisaties en samenwerkingsverbanden van

creatieven, aan de weg. Een van de opties is om bedrijfsverzamelgebouwen of andere panden aan te bieden. Ga daarbij niet uit van bestemming en einddoel, maar stel de weg ernaar toe en het proces centraal. Door de ruimte niet of low budget te renoveren kunnen de huren laag blijven. De huurders moeten hun plek dan zelf verder inrichten. De gemeente kan de startende ondernemers ook verder faciliteren. Venlo voorziet in trainingen om de startende ondernemers te ondersteunen en te professionaliseren, in de vorm van een businessplan, de boekhouding, de marketing, een coach. Het Tilburgse Textielmuseum biedt kwalitatieve faciliteiten in de vorm van hoogstaande computergestuurde textielmachines. Lage huren, gekoppeld aan te leveren diensten, kan een vorm kan zijn waarmee (in de begintijd) een starter over de drempel kan worden geholpen. Voorzie ook na de fysieke herstructurering van de wijk in ruimte voor creatieven door specifieke bestaande panden hiervoor te reserveren en door de plint functieneutraal in te richten en te bestemmen.

Ministerie van VROM →

staat voor ruimte, milieu, wonen, wijken en integratie. Beleid maken, uitvoeren en handhaven.

Nederland is klein. Denk groot.

Colofon

De kennisgroep Culturele bedrijfsverzamelingen werd gehouden op maandagmiddag 11 juni 2007 bij IPSV project Quality 4 te Venlo. De organisatie is in handen van SEV Realisatie in opdracht van het ministerie van VROM, in het kader van IPSV en de stedelijke vernieuwing in uitvoering.

Deelnemers

Joost Bakkers	Koekoek BV, Venlo
Huib Bongers	Amsterdam
Iljan Hardevelt	Gemeente Den Haag, SD0/HOB
Hélène Schlooz	Projectmanager van Q4 voor de gemeente Venlo
Marcel Tabbers	Koekoek BV, Venlo
Ton Wagemakers	Nederlands Textielmuseum, Tilburg

Gespreksleiding

Claudia Bouwens, SEV Realisatie

Verslag

René Didde, verslag

Meer informatie:

- SEV Realisatie
Claudia Bouwens
Postbus 1833,
3000 BV Rotterdam
Telefoon: 010 282 5090
E-mail: IPSV@sev-realisatie.nl
- Wilt u meer weten over het InnovatieProgramma Stedelijke Vernieuwing (IPSV), ga naar www.vrom.nl/ipsv. Hier vindt u onder andere wet- en regelgeving, kamerstukken, de IPSV themabrochures en voorbeeldprojecten.